

„Négy-öt nővel együtt is éltem, akik a teljes bevételeket ideadták”¹

A modern kori rabszolgaság változó arcai

Recenzió Mihalkó Viktória–Nagy Beáta–Szabó Mónika *Az emberiség tragédiája. Modernkori rabszolgaság* című könyvéről. Anthropolis Kiadó, Budapest, 2017. 220 oldal.

Az utóbbi évek felmérései, például az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezetének adatai egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a rabszolgaságba kényszerített emberek száma folyamatosan növekszik, az áldozatok között pedig aránytalanul magas (71%) a nők jelenléte (International Labor Office 2017). Az ILO statisztikái 150 milliárd dollárra becsülik a modern kori rabszolgaságból származó éves profitot, amiből például 99 milliárdot a szexuális kizsákmányolásból² származó bevételek tesznek ki. A több milliárd dolláros profit ugyanakkor keveset hoz az országkasszába, legfőképpen mert a bűnözők számára termel óriási hasznot.

A modern rabszolgaságot számszerűsítő Globális Rabszolgaság Index³ alapján az EU 28 tagállamában közel háromnegyedével nőtt a modern rabszolgaság kockázata, Románia egyik élővasa azon öt régiónak⁴, ahol a rabszolgaság kiemelt kockázati tényezőt jelent. A modern kori rabszolgaság formái közül a szerződéses rabszolgaság (mezőgazdaságban való dolgoztatás), a szexuális kizsákmányolás és szexrabszolgaság, továbbá a speciális formák közül a szervkereskedelem jelentik azokat a területeket, amelyekben Románia érintettsége kiemelkedő (Mediafax 2017).

Mihalkó és szerzőtársainak könyve mellett, hogy a makroadatokat szintjén élénk tárja a modern kori rabszolgaság sokkoló statisztikai jellemzőit, továbbmenve az egyéni történetek, beszédes képi ábrázolások, kampányszlogenek prezentálásán keresztül rávilágít egy olyan globális, rendszerszintű problémára, amelyet máig nem sikerült a történelemtudományok lapjaira száműzni. A társadalmi kérdések iránt érzékeny olvasónak lehet kényelmetlen szembesülni a ténnyel, de napjainkban is minden országban élnek rabszolgák, rabszolgotartók, és a globalizációnak köszönhetően kisebb-nagyobb mértékben valamennyien érintettek vagyunk a rabszolgaság fenntartásában. A kérdés csupán az, mennyire vagyunk, illetve kívánunk tudatában lenni annak,

1 Jelen munkát Magyarország Collegium Talentum 2017 programja támogatta

2 A szexuális kizsákmányolás, és a szexrabszolgaság áldozatainak többsége szintén nő, valamint gyermekek, köztük is különösen veszélyeztetettek a kisebbségi csoportokhoz tartozók, a bevándorlók, az állami gondozásban nevelkedett fiatal lányok, akik Kelet-Európából Ázsiából és az afrikai háborús övezetekből kerülnek a fejlett országok szexiparába.

3 A világ országaiban élő rabszolgák adatainak összesítését az ausztrál Walk Free Foundation végzi, melynek alapítója Andrew Forrest. Az index 24 változót vesz figyelembe, és kiterjed a politikai jogok és a biztonság, az anyagiak, az egészségvédelem, a legkiszolgáltatottabb csoportok védelme és a konfliktusok szintjének mérésére. Az indexről és annak módszertanáról bővebb információk a következő linken: <https://www.globallslaveryindex.org/methodology/>.

4 Olaszország, Görögország, Ciprus, Bulgária

hogy mely termékek vagy szolgáltatások igénybevétele révén kerülünk közvetett, illetve közvetlen kapcsolatba a rabszolgasággal.

A könyv célja főképpen a modern rabszolgaság fogalomkörébe tartozó munkaformák és kizsákmányolási módok, valamint az őket fenntartó történeti beágyazottságú, illetve gazdasági és társadalmi mechanizmusok ismertetése. A szerkezetileg kilenc nagyobb részre tagolt kötet első két fejezete a rabszolgaság történeti vonulatával indít, elhatárolja a történeti rabszolgaság és a modern kori rabszolgaság jellemzőit, formáit, illetve vázolja azokat a feltételeket, amelyek egyidejű fennállásakor rabszolgasági állapotról beszélhetünk. Az abolicionizmus kortárs szakértője, Kevin Bales definíciójából kiindulva, a szerzők úgy tartják, a rabszolgasági állapot a következő három tényező együttes teljesülésével írható le: *kizsákmányolás*, *erőszak* és *igazságtalanság*. Ehhez szükséges minimum két szereplő jelenléte, akik közül az elkövető erőszakkal (fizikai és/vagy lelki erőszak, manipuláció) hatalmat gyakorol az áldozaton, akit rendszerint jogfosztottként, tárgyi tulajdonként kezel, szabadságában pedig korlátozza őt. A III. fejezetben kerülnek bemutatásra a világ különböző pontjain létező rabszolgasági formák, melyek közt Afrika egyes országaiban ma is találunk olyat, amely formailag azonos a történeti rabszolgasággal (tulajdonlásra alapul, a rabszolgák adhatók, vehetők, ajándékozhatók, örökölhetők). De mi az alapvető különbség a történeti és a modern kori rabszolgaság között? Elsősorban a rabszolgatartástól való jogi szintű elhatárolódás, hiszen 1948-ban belefoglalták az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatába, hogy „senkit sem lehet rabszolgaságban, sem szolgaságban tartani”. Másodsorban a rabszolgák árértékében tetten érhető jelentős változás: a Föld népességének növekedésével párhuzamosan a rabszolgák ára csökkenő tendenciát mutat. Míg a transzatlanti rabszolgaság komoly vagyoni háttérrel feltételezett, ma a rabszolgák sokkal olcsóbbak, értéktelenebbek, ebből kifolyólag könnyen cserélhetőek és sérülékenyebbek is. Az V. fejezet megszólaltatja a legsérülékenyebb csoportokat, innen a következő beszédes idézet a rabszolgák értéktelenségéről, egy indián őslakos megfogalmazásában: „Azt hiszem, a jólét mondatja azt a fehérekkel, hogy mindez azért történik velünk, mert vadak vagyunk, és végül is csak egy újabb halott indiánról van szó” (122. o.). Ez a fejezet mindenekelőtt azokat a társadalmi folyamatokat vizsgálja – egyenlőtlenség és szegénység, kirekesztés, hatalmi viszonyok, szexizmus és rasszizmus –, amelyek a rabszolgaság hététerében munkálnak, továbbá külön foglalkozik a rabszolgaság által fokozottan veszélyeztetett embercsoportokkal, köztük az amerikai őslakosok, a bevándorlók és menekültek, a romák, az LMBTQ-emberek, a fogyatékkal élők és a különböző függőségektől (alkohol-, gyógyszer-, kábítószer-, játék- vagy társfüggéstől) szenvedők helyzetével.

A modern kori rabszolgaság állapotához vezető utat és magának az állapotnak a fennmaradását is szükséges megvizsgálni a globális gazdaság perspektívájában. A problémát két irányból célszerű megközelíteni: egyrészt az ellátási láncok felől, azaz, hogy a termelési, szállítási, gyártási, csomagolási és értékesítési folyamatoknál használnak-e rabszolgamunkát, másrészt, az emberi testtel mint árucikkkel (szexuális kizsákmányolás, prostitúció, szervkereskedelem) való kereskedés szempontjából.

A szerkesztők külön fejezetet szentelnek a modern kori rabszolgaság gazdasági vetületének feldolgozására, s bár e rész nem tér ki a globális gazdaság részletes jellemzőire, a mikroszintű kizsákmányolást összekapcsolja azokkal a mezo- és makroszintű gazdasági jellemzőkkel, amelyek jelentős mértékben hatnak a rabszolgaságra. A modern kori rabszolgaság értelmezésekor a makroszintű gazdasági tényezők közül látnunk kell az olyan negatív folyamatokat is, mint a

globális egyenlőtlenségek fokozódása, amelynek következtében egész régiók populációi kiszolgáltatott és méltánytalan munkavégzésre kényszerülő helyzetben találják magukat, ahonnan szinte egyenes út vezet az emberkereskedelem és a rabszolgaság irányába. Bár az emberkereskedelem és a rabszolgaság nagyon gyakran kéz a kézben járnak, nem feleltethetők meg egymásnak, hiszen míg a rabszolgaság egy igazságtalan, kiszolgáltatott és alárendelt állapotra vonatkozik, addig az emberkereskedelem annak a folyamata, amiképpen egyének a rabszolgaság különböző formáiba becsatornázódnak, és eljutnak ebbe az állapotba. Ami a kizsákmányolásnak ebben a tekintetben rendkívül kedvez, az a munkaerőpiac szelektíven megvalósuló globalizációja. A jogi szabályozások, az országok migrációs politikái csak bizonyos munkaerőpiaci mozgásokat favorizálnak, hozzájárulva ezzel az egyébként is kiszolgáltatott helyzetben lévő munkaerő⁵ bizonytalanságának növekedéséhez, és alapvető jogaik érvényesítésének korlátozásához a munkaerőpiac nem nyilvános szegmenseiben. Ezek a nem szabad munkák elsősorban térben kötött iparágakat (építkezés, mezőgazdaság, háztartás) valamint az ideiglenes és szezonális munkaformák koncentrációját jelentik, zömmel az informális munkaerőpiacon. A makroszintű tényezőket számba véve kijelenthető, hogy a szegénység képezi az egyik legjelentősebb toló tényezőt, tulajdonképpen kínálatot az emberkereskedelem számára, míg a gazdagabb országok irányába mutató kulcs-tolótényezőként a kormányzati korrupciónak egy olyan szintjét tekintik szignifikánsnak, amely mellett kevésbé kockázatos az országba irányuló emberkereskedelem, így a lebukás veszélye elhanyagolható kockázatot jelent az emberkereskedőknek.

A mezoszintű tényezők beemelése révén a szerkesztők rámutatnak a kevés figyelmet kapó szervezeti felelősségre, melyet ugyan a kortárs menedzsmenttudomány nem ismer el, a rabszolgaság menedzsmentgyakorlatnak tekinthető abban az értelemben, hogy a gazdasági szervezetek a versenytársakkal szembeni előny szerzés érdekében nem ritkán törvénytelen gyakorlatokhoz folyamodnak (pl. bérek lenyomása költségsökkentés céllal).

A mikroszintű tényezők elemzésekor nélkülözhetetlenek a hatalom hétköznapi megjelenési formáira való reflexiók, de az önreflexivitás képessége is. Némi elmélyülés után az értő olvasó rádöbben, hogy a rabszolgaságot megélt vagy túlélő egyénnel szembeni áldozathibáztatást gyakran követő „mindig van választás” szlogen ugyan hangzatos, de valójában középosztálybeli illúzió. A kérdés itt az, hogy meg tudjuk-e látni, fel tudjuk-e ismerni az olyan helyzeteket, amikor egyének egy csoportjának gyakorlatilag nincs választási lehetősége. Sok esetben tűnhet úgy, hogy egy idegen országba történő munkavállalási célzatú migráció – legyen szó gyermek- vagy idősgondozásról, háztartási vagy mezőgazdasági munkáról – egyéni döntés kérdése, ugyanakkor az egyéni döntések minden esetben egy sajátos társadalmi-gazdasági és kulturális kontextusba ágyazottan születnek, így a döntések hátterében erős kényszerek, sikertelen életstratégiák állhatnak.

A könyv VI. része a rabszolgasággal szembeni fellépés lehetőségeit tárgyalja. A küzdelemben kulcsszerepet kapnak a figyelemfelkeltő kampányok és akciók, illetve az aktív társadalmi cselekvés, amely magában foglalja például a bizonyítottan rabszolgamunkával előállított termékek bojkottálását. A szakértők négy alappillért azonosítottak a rabszolgaság elleni hatékony küzdelemben, ezek közt rendkívül fontosnak ítélik meg a megelőzéshez kapcsolódó tevékenységeket,

5 Főképpen lányok és nők, etnikai kisebbségek, bevándorlók, öslakosok és e csoportok metszéspontjában elhelyezkedő személyek, tehát a halmozottan hátrányos helyzetűek.

amelyek a veszélyeztetett, sérülékeny csoportok megerősítését szolgálják, amihez hozzátartozik a túlélőknek nyújtott orvosi, pszichológiai, jogi szolgáltatások biztosítása. A rabszolgaság túlélői gyakran szenvednek a Stockholm-szindrómától (a megfélemlítés hatására kialakuló pozitív kapcsolat az áldozat és a fogva tartó között), valamint a poszttraumás stressz-szindrómától (szorongásos állapot, amely alatt az áldozat újraéli a korábbi traumás eseményt, és amely jelentős negatív hatást gyakorol a pszichoszociális jólétre), ezért feltétlen szükségesek a túlélők sérülékenységének csökkentésére irányuló beavatkozások. A közintézmények megfelelő működtetése és az általuk kidolgozott szakpolitikák érvényre juttatása, a multiszektoriális nemzetközi együttműködések, az online tartalmak (illegális munka, szexuális szolgáltatásokat közvetítő internetes oldalak) figyelemmel kísérése, nem utolsósorban pedig az emberkereskedelmet és a rabszolgaságot övező látens folyamatok, tabusított témák kutatásának messzemenő támogatása együttesen hozzájárulhat az emberkereskedelem és a rabszolgaság mértékének csökkentéséhez.

Csatlakozva a szerzők ajánlásához, magam is egyetértek abban, hogy a vizsgálódást érdemes magunkkal kezdenünk. Számos olyan termék vesz körül bennünket, amelynek előállításához nagy valószínűséggel rabszolgamunkát használtak fel. A rabszolgák körülbelül 60%-át öt ország (India, Kína, Pakisztán, Banglades, Üzbegisztán) bocsátja ki, és jó eséllyel származnak innen elektronikai készülékeink, vagy azok bizonyos elemi részei (érc), a legnépszerűbb ruhaboltokban fellelhető kollekciók elkészítéséhez használt gyapot, de számos más rendszeresen fogyasztott élelmiszer (kakaó, kávé, cukor, marhahús, saláta, halászati termékek), ami gyermekmunka és rabszolgamunka igénybevételével készült. Szamba véve a saját pozícióink, hatalmunk adta lehetőségeket, két dolgon mindenképpen érdemes elgondolkodnunk: egyrészt, hogy mi magunk milyen módon állunk kapcsolatban a rabszolgasággal, és a hétköznapokban milyen gyakorlatokkal támogatjuk ennek az állapotnak a fennmaradását, másrészt, hogy milyen szégyenteljes mértékű emberi áldozatok szükségesek a globális gazdaság működéséhez.

BIBLIOGRÁFIA

Mihalkó Viktória–Nagy Beáta–Szabó Mónika (2017). *Az emberiség tragédiája. Modernkori rabszolgaság*. Anthropolis Kiadó, Budapest.

Internetes források

- Global Slavery Index (2018). <https://www.globallslaveryindex.org/> Utolsó letöltés: 2018. febr. 4.
- EUROSTAT (2015). Crime and Criminal Justice Statistics. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_and_criminal_justice_statistics. Utolsó letöltés: 2018. jan. 24.
- ILO (2017). Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Office (ILO), Geneva. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/-dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf. Utolsó letöltés: 2018. jan. 24.
- Mediafax (2017). Indexul sclaviei moderne: România, cel mai mare risc, alături de Italia. Aproape trei sferturi dintre statele UE au înregistrat o creștere la acest capitol. <http://www.mediafax.ro/externe/indexul-sclaviei-moderne-romania-cel-mai-mare-risc-alaturi-de-italia-aproape-trei-sferturi-dintre-statele-ue-au-inregistrat-o-crestere-la-acest-capitol-16689858>. Utolsó letöltés: 2018. jan. 24.